

Yeni Bir Sosyal Bilim Paradigmasına Doğru: Mirasın Reddi Ve Bütünsel Bilim Arayışları

Dr. Öğr. Üyesi Cem Özkurt^{1*}

Geliş tarihi: 16.08.2019

Kabul tarihi: 19.09.2019

Atf bilgisi:

IBAD Sosyal Bilimler Dergisi

Sayı: Özel Sayı **Sayfa:** 353-362

Yıl: 2019

This article was checked by *Turnitin*.
Similarity Index 11%.

¹Bayburt Üniversitesi, Türkiye
ozkurtcem70@hotmail.com
ORCID ID 0000-0003-1438-6517

* Sorumlu yazar

ÖZ

Bir bilgi inşa etme tarzı olarak sosyal bilimin kimliği, 19. yüzyılda doğa bilimleri/kültür ve beşeri bilimler ayrımının epistemolojik / metodolojik saflaşmasının ürünü olarak ortaya çıktı ve bu saflaşmada iyiyi vaaz etme yetkesini sosyal bilimler üstlenirken, doğruyu vaaz etme yetkesi ise doğa bilimlerine bırakıldı. İlk keredede, sosyal bilimler ve doğa bilimlerinin doğru ile iyi arasındaki bu bilimsel taksimatı kabul edilebilir gözüktü. Gerçekte ise, iyinin ve doğrunun birbirlerinden kopuk ve izole edilmiş olarak çıktıkları tarihsel yolculukta, hem sosyal bilimler hem de doğa bilimleri, iktidar ve güç yapılarıyla aralarındaki ahlaki, vicdani ve bilimsel mesafeyi korumakta başarısız oldular ve araçsal aklın egemenliğinde hem doğrunun hem de iyinin saflığı yapı bozumuna uğradı. En genel çerçevede değerlendirildiğinde, bilimler, özgürlük idealini betimleyebilecekleri bir konum almaktan çok uzaklaştılar. Bu makale, sosyal bilimler ve doğa bilimlerinin, doğru ile iyi arasında inşa ettikleri dikatominin biçimlendirdiği iki kültürlü mirasın krizlerine ve epistemolojik bunalımlarına özellikle vurgu yapmaktadır. Çıkış yolları çerçevesinde ise, bilimlerde parçalılığın reddi ve bütünsel bilim arayışlarını çağdaş yaklaşımlar ve güncel tartışmalar bağlamında betimlemeyi amaçlamaktadır

Anahtar Kelimeler: Sosyal Bilimler, Doğa Bilimleri, Metodoloji

Towards A New Social Science Paradigm: The Rejection of the Heritage and Searching for Holistic Science

Assist. Prof. Dr. Cem Özkurt

First received: 16.08.2019
Accepted: 19.09.2019

Citation:
IBAD Journal of Social Sciences
Issue: Special Issue **Page:** 353-362
Yıl: 2019

This article was checked by *Turnitin*.
Similarity Index 11%.

¹Bayburt University, Turkey,
ozkurtcem70@hotmail.com
ORCID ID 0000-0003-1438-6517

* Corresponding author

ABSTRACT

The identity of social science as a way of building knowledge emerged in the 19th century as the product of the epistemological / methodological purification of the distinction between natural sciences / culture and humanities. In this purification, the authority to preach the good was undertaken by the social sciences, while the authority to preach the truth was left to the natural sciences. In the first instance, this scientific division between the right and the good of the social and natural sciences seemed acceptable. In fact, both the social and natural sciences have failed to maintain the moral, conscientious and scientific distance between the structures of power and power in the historical journey in which the good and the truth have emerged isolated from each other. Thus, the purity of both truth and good under the rule of instrumental reason deconstructed. In the most general context, the sciences are far from taking a position in which they can describe the ideal of freedom. This article places particular emphasis on the crises and epistemological crises of the bi-cultural heritage shaped by the dichotomy of social and natural sciences built between right and good. Within the framework of the ways out, it aims to describe the rejection of fragmentation in the sciences and the search for holistic science in the context of contemporary approaches and current debates.

Keywords: Social Sciences, Natural Sciences, Methodology.

GİRİŞ

Sosyal bilim, modern dünyaya ait bir girişimdir (Gulbenkian Komisyonu Raporu, 2016, s. 12). Sanayi toplumunun kurumsallaşan yapılarında, evreni bilmeye yönelik doğa bilimsel araştırma programlarının ve pratiklerinin yanı sıra başında gelişmiş ve olgunlaşmıştır. “Doğal bir düzenin yerine teknik bir düzenin yerleştirildiği sanayi toplumu” (Küçük, 2011/1993, s. 69) modern karakterini bilimsel, siyasal, kültürel, teknik ve endüstriyel devrimlerle (Jeanniere, 2011/ 1990, s. 113) sağlamlaştırmıştır. İnsana yönelik denetimin hakikat (bilgi), cezalandırma/gözetleme (iktidar) ve ahlak (cinsellik) eksenlerinde (Foucault, 2014, s. 205) yoğunlaştığı modernite gerçekliğinde, bir bilgi alanı olarak sosyal bilim, insanın tarih boyunca anlamaya yönelik duyarlılığını ve yine insana ilişkin deneyimlerin total mirasını devralarak (Gulbenkian Komisyonu Raporu, 2016, s. 11) ortaya çıkmıştır.

Batı toplumlarının kendilerine içkin tarihlerinde, basit yapıları tarımsal üretimden, endüstrinin hâkim olduğu, iş bölümünün, uzmanlaşmanın, mesleki teknik bilginin yaygınlaştığı ve kentsel ortamda toplumun karmaşık süreçlerle iç içe geçtiği bir sosyal formasyonda, skolastik dünya görüşü ve bilme kalıpları terk edilmiş, doğayı ve evreni bilmeye yönelik kesin / doğru bilgi arayışları hızlanmıştır. (Kıray, 2006 / 1979, s. 23-24). Bu arayışın, doğa bilimleri ayağı çok önceden sistemleşirken; 19. yüzyılda, toplumsal alanda da kesin ve doğru bilginin üretilebileceğine ilişkin düşünceler yaygınlaşmış ve sosyal bilimler, Batı üniversitelerinin kürsülerinde kurulmaya başlanmıştır.

Sosyal bilimlerin kurumsal inşasının biçimlenmesinde, bazı tarihsel süreçlerin hayati bir önemi vardır. Örneğin, Fransız devrimiyle ortaya çıkan kültürel altüst oluş, halk egemenliğinin bir norm haline gelmesine ve ulusal tarihlere ilginin artmasına neden olmuştur. Tarihte “ne olduğu, ama gerçekten ne olduğu” daha sağlam temellerle araştırılmaya başlanmıştır. Sosyal bilimlerin yeni inşa olan metodolojik kuralları, kesin bilgi arayışının bir parçası olarak özellikle, Fransa ve Büyük Britanya’da model olarak Newton fiziğini ölçü almıştır (Gulbenkian Komisyonu Raporu, 2016, s. 17). Sosyal bilimlerin metodolojik çerçevesinin, doğa bilimi modeli yapılaşmasının, klasik bilim görüşünün genel çerçevesini oluşturan dayanaklarla da doğrudan ilişkisi vardır. Klasik olarak ifade edilebilecek bilim görüşü, iki temel varsayıma dayanarak kurulmuştur. Bunlardan ilki, geçmiş ile gelecek arasında bir simetri öngören Newton modelidir. İkinci varsayım ise doğayla insanlar, maddeyle akıl, fiziksel dünya ile sosyal/manevi dünya arasında köklü ayrımlar bulunduğunu varsayan Kartezyen düalizmidir (Gulbenkian Komisyonu Raporu, 2016, s. 12). Bu iki temel dayanaktan biri olan Kartezyen düalizmi son iki yüzyıl içinde “filozof” ve “bilimci” yani, ahlak konusunda söz söyleme yetkisine sahip olanlarla, doğruya ilişkin hakikat çerçevesini belirlemeye yetkili olanlar arasındaki ayrımı billurlaştırmıştır. Bilim ile felsefe arasında ya da üniversitenin kurumsal terminolojisiyle söylendiğinde, doğa bilimleri fakülteleri ile beşeri bilimler arasındaki ayrıma, bir de sosyal bilimler eklenerek üniversite sistemindeki fakülteler bölümlenmeleri belirginleşmiştir. (Wallerstein, 2012, s. 174-175).

Bu makale, filozof ile bilim adamı arasında üniversite sisteminde de kurumsallaşan, iyiyi söylemeye yetkisi olanlarla, doğruyu söylemeye yetkisi olanlar arasındaki ayrımın, insanlık durumunu da riske ederek, tözel (özsel) bir akılcılıktan giderek uzaklaştığı ve bilimin ahlaki statüsünün tartışmaya açıldığına dikkat çekmektedir. Bilimlerde parçalılığın oluşturduğu ahlaki rabita eksikliği olarak da ifade edilebilecek bu durum, özellikle 20. yüzyılın ikinci yarısında, bütünsel bilim arayışlarıyla aşımaya çalışılmış ve önemli aşamalarda kaydedilmiştir. Makalenin özellikle vurgu yapmaya çalıştığı nokta, bütünsel bilim arayışlarının inşa ettiği yeni olanakları çağdaş yorumcuların yaklaşımları ekseninde betimlemeye çalışmak ve bu olanakların biçimlendirdiği epistemolojik sınırların kazanımlarını göstermeye çalışmaktır.

18.yüzyıl ve 20. yüzyıl arasında, bilimlerde klasik ayrımların ve parçalılığın biçimlendirdiği epistemolojik sınırlar, ahlaki sınırlarla ilişkisiz bir gelişim çizgisi göstermiştir. Hakikat oyununun hakikati söylemekle oynandığı (Focault, 2014, s. 242) modern söylem inşaları, tek referanslı hakikat tahayyülleriyle, bizzat hakikatin kendisini totaliterleştirmiştir. Modern bilim nosyonunun temel ayaklarından biri olan, araçsal rasyonalite, “akıl dışılığın akılsal karakterini” inşa ederek, kapitalist toplumda nesnel dünyanın ürünlerini insan anlığının ve bedeninin doğal bir uzantısıymış (Marcuse, 2015, s. 25) gibi sunmuştur. Gasset’in insanla hayvan arasındaki farkı betimlemek için kullandığı, hayvanın ötekenden kaynaklandığı ve öteki tarafından sürüklendiği; buna karşılık, insanın dünyaya sırt

çevirip kendi içine kapanan; ötekiyle yani nesnelere değil de, kendi kendisiyle kaldığı (Gasset, 2017, s. 34) bir öz bilinçlilik durumu, akıl dışılığın akılsal karakteri çağında aşmıştır.

1945'den sonra ise sosyal bilimlerin yapısını derinden etkileyen üç gelişme olmuştur. Birincisi, dünyanın siyasal yapısında meydana gelen değişimlerdir. Bu siyasal yapıda, ABD ve SSCB merkezli soğuk savaş statükosu merkez noktayı oluşturmuştur. Bu statükoda ABD, dünyanın en güçlü ekonomisi olarak öne çıkmıştır. İkinci gelişme, 1945 sonrası, bir nüfus ve üretim kapasitesi artışının yaşanmasıdır. Üçüncüsü ise üniversite sisteminin dünyanın her yerinde nicel ve coğrafi anlamda olağanüstü bir gelişme göstermesidir ve bu da, sosyal bilimcilerin sayısının birkaç kat artmasına yol açmıştır (Gulbenkian Komisyonu Raporu, 2016, s. 37).

Sosyal bilimcilerin üniversite sistemi içerisinde nicel açıdan gerçekleşen bu artışı, kendi bilimsel sınırlarını güçlendirmeye ve uzmanlık alanlarını pekiştirmeye yönelik bir eğilimi tetiklemiştir (Gulbenkian Komisyonu Raporu, 2016, s. 38). 19 yüzyıl sonunda, sosyal bilimleri disiplinler düzeyinde ayırmaya üç farklı bölümlenme dikkat çekmiştir. İlk bölümlenme, modern /uygar dünyayı inceleyen dallar (tarih ve üç nomotetik sosyal bilim) ile modern olmayan dünyayı inceleyen dallar (antropoloji ve doğa araştırmaları) arasındaki ayrımdır; ikinci, modern dünyayı inceleyen dallar arasında, geçmişte inceleyenlerle, (tarih) bugünü inceleyenler (nomotetik sosyal bilimler) arasındaki ayrımdır; üçüncüsü, nomotetik sosyal bilimler arasında, piyasayı (iktisat) ve devleti (siyasal bilim) inceleyenlerle, sivil toplumu (sosyoloji) inceleyenler arasındaki temel ayrımdır (Gulbenkian Komisyonu Raporu, 2016, s. 39-40).

Sosyal bilimlerin dışsal hatlarındaki bu keskin ayrımın ve her birinin iç yapısındaki disiplinleşme, iki kültürlü yapıyı üniversite sisteminde kurumsallaştırmıştır. Bu kurumsallaşma içerisinde, bilim ile felsefe/beşeri bilimler arasında bir kopukluk meydana gelmiştir. Bu kopukluk, doğru arayışıyla, iyi ve güzel arayışı arasındaki yarılmadan kaynaklanmıştır. Doğru arayışındaki nesnellik talebi, sosyal ve kültürel alanın (iyi ve güzel olanın) yorumcularına da yansımış ve değerlerden bağımsız bir uzman tipi oluşturmuştur (Wallerstein, 2012, s. 200). 19. yüzyılda felsefe ve beşeri bilimler, doğa bilimlerinin nesnel dünyayı açıklama gücü karşısında, doğruyu tasvir etme ve çerçevesini çizme yetkisinden vazgeçerken; toplumsal, psikik ve ahlaki dünyayı yorumlama yetkisini kendisinde görmüştür.

Bu iki kültürlülük ve üniversite sisteminin üçlü bölünmesi, 1945 sonrasında, özellikle bölge çalışmaları aracılığıyla yumuşamıştır. Bu çalışmalarda, tarihçiler ve nomotetik sosyal bilimciler, antropologlar ve oryantalistlerle; tarihçiler, nomotetik sosyal bilimciler ve her biri farklı bir nomotetik sosyal bilimden gelen kişiler diğerleriyle birlikte çalışmışlardır. Ayrıca, bölge araştırmalarına zaman zaman coğrafyacılar, sanat tarihçileri, ulusal edebiyatı inceleyen araştırmacılar, salgın hastalık uzmanları hatta jeologlar katılmışlardır. Bütün akademisyenler, ders programlarını birlikte oluşturmuşlar, birinin öğrencisinin doktora jürisine öbürü girmiş, bölge uzmanlarının katıldıkları konferanslar birlikte izlenmiş, birbirlerinin kitaplarını okumuşlar ve çalışmalar makaleler biçiminde her biri bir bölgede uzmanlaşan disiplinler üstü dergilerde yayınlanmıştır (Gulbenkian Komisyonu Raporu, 2016, s. 41).

Mirasın Krizi ve Epistemolojik Bunalım

Weber, (1998/1919) “meslek olarak bilim” makalesinde, bilim adamlarının ve üniversitelerin bir dünya görüşü inşa etmenin odak noktası olarak görülmemesi gerektiğinin altını çizer. Weber'e göre üniversiteler, çağcıl meselelerin, değerlerle iç içe geçen sorunsallarının analizini yapmalı, anlamaya çalışmalıdır fakat, değer üretiminin merkez noktası olmamalıdır. Weber'in bu yaklaşımı, 19. yüzyılda doğa bilimleri/ kültür ve beşeri bilimler ayrımının epistemolojik ve metodolojik saflaşmasının bir yansımasıdır ve bu saflaşmada iyiyi vaaz etme yetkisini sosyal bilimlere veren, doğruyu vaaz etme yetkisini ise doğa bilimlerine bırakan bir taksimat söz konusudur. Weber'in düşüncesindeki problemler, iyiyi betimlemeye ve çerçevesini çizmeye yönelik sosyal ve beşeri bilimlere bırakılmış alanın en alt düzeydeki sorumluluğunu da üzerinden atmaya ve yargıyı askıya almaya yönelik bir tutumu öne çıkarmasıdır.

Weber'in bilimin değer yargılarından arınık olması gerektiğine ilişkin savının, ortaya çıkardığı ahlaki sorunlar, 1978'de Çağdaş Sosyal Sorun Araştırmaları Enstitüsü'nce düzenlenen “Holocaust Sonrası Batı Toplumu” sempozyumunda gündeme gelir. Richard L. Rubenstein' a göre Weber'in modern bürokrasi, akılcı ruh, verimlilik ilkesi, bilimsel zihniyet, değer yargılarından arınıklık gibi kavramlarla çerçevesini

çizdiği kuramı, Nazi aşırılıklarını önleyebilecek hiçbir mekanizmaya yer vermemiştir. Rubenstein' a göre, Alman tıp insanları ve teknokratları tarafından işlenen insanlık suçlarına, Weber'in değer yargılarının esastan öznel olduğu, bilimin ise araçsal ve değerlerden arınmış olması gerektiği görüşlerinde, ahlaki açıdan bireylere vicdani sorumluluk yükleyen hiçbir öz yoktur. (Bauman, 1997, s. 28).

Bu eksikliğin arka planı, sosyal bilimin Avrupa merkezci kuruluş hikâyesinde gizlidir. Wallerstein'a göre sosyal bilim en az beş biçimde Avrupamerkezcidir. Bunlar: (1) tarihyazımında, (2) evrenselciliğin dar görüşlülüğünde, (3) Batı medeniyeti hakkındaki varsayımlarda, (4) şarkiyatçılığında (5) ilerleme teorisindeki dayatma girişimlerinde görülür. Avrupamerkezciliğin temel argümantasyonlarından biri olan tarihyazımcılığı, Avrupa'nın modern dünya üzerindeki hâkimiyetinin Avrupa'ya özgü tarihsel başarılarla açıklanmasıdır. Evrenselcilik ise zamanın ve mekânın her noktasında geçerli olan bilimsel hakikatlerin varlığına işaret etmektedir. Sosyal bilimsel anlama açısından evrenselciliğin bu kavramsal açılımı şöyle bir anlama gelir: İnsan davranışını açıklayan evrensel süreçler bir kez bilindi mi, sosyal dünya için doğrulanabilen tüm hipotezler zaman ve mekândan bağımsız olarak ortaya konulabilir. Medeniyetçilik ise tarihsel süreçte ıskellik ve barbarlık arasında kurulan bir dizi toplumsal inşaya karşılık gelir. Modern Avrupa, kendini, diğer medeniyetlerle karşılaştırılmayacak biçimde medeni görmüştür. Avrupalılara göre, diğer medeniyetlerden ayrışık biçimde "medenî" olmalarının ölçütleri: "teknoloji, üretim, kültür ve ilerlemeyi" yaşama geçirebilmiş olmalarıdır. Bu sebepten dolayı medeniyetler hiyerarşisinde kendilerini en üst noktada konumlarlar. Şarkiyatçılık ise, Avrupalıların, Avrupa dışı toplumları soyut, ilişkisel olmayan ve kurgusal anlamlandırma/değerlendirme biçimidir. Bir kavram olarak şarkiyatçılığı, literatürde olduğu biçimiyle ele aldığımızda, doğuyu anlama ve analiz biçiminin derinlemesine ve bilimsel bir tahlilinden ziyade; doğunun, batılı epistemolojik kafes içerisinde tek yanlı biçimde değerlendirilmesi ve analiz edilmesi olarak betimlemek olanaklıdır. İlerleme fikri ise Batı toplumlarının tarihsel gelişim çizgisinin medenileşme, uygarlaşma ve çağdaşlaşma ölçütü oluşturduğu, çağdaşlaşmak isteyen diğer ulusların da, aynı gelişim çizgisini izlemekten başka şansları olmadığını ima etmektedir (Wallerstein, 185-196).

Weber'in üniversitenin ve bilim adamlarının dünya görüşü inşa etmenin odak noktası olmaması ve değerler alanında yansız bir tutum almalarına ilişkin genel ilkesel kayıtsızlığının, Avrupamerkezci düşüncüyü biçimlendiren yukarıdaki beş ilkesel eksenle doğrudan uyduğunu görmek gerekir. Bu durum, sadece Weber'e has bir özellik değildir. 1880 ile 1945 arası dönemde, sosyal bilimlerin klasik kurgusu içerisinde yer almış bütün batılı aktörlerin ortak özelliğidir. Bu ortak özellikler demetini, Kuhn'un "paradigma" kavramı ekseninde ele aldığımızda, daha sağlıklı bir değerlendirme yapmamız olanaklıdır. Kuhn'a göre, bilim adamları, paradigma oluşturan sorunsallar eksenine sözle ve kurullarla değil de, belli pratik sorunları çözerek, dünyayı belli bir tarzda aşına hale getiren pratik yaklaşımların tümünü örnek alarak, içinde yetiştikleri ortamdan ve eğitimle edinilen zihinsel yapılar ve yatkınlıkları içselleştirerek yönelirler. (Kuhn, 2018, s.31). Bu genel zihinsel yapı ve yatkınlıklar, epistemik cemaatin (bilim adamları topluluğunun) paradigma inşa süreçlerini etkiler. Sosyal bilimin 19. yüzyıldaki kurumsallaşma sürecini kapitalizm, ulus-devlet ve modernitenin diğer bağlamlarıyla düşündüğümüzde, kurumsallaşmayı hayata geçiren aktörlerin Avrupa merkezci yatkınlıklarının iyi ile doğru ayrımını, üniversitenin kurumsal kimliği içinde, belirli bir paradigmayla yaşama geçirdikleri söylenebilir.

Bu paradigmanın en temel yapılandırıcı kavramı evrensellik nosyonudur. Evrensellik, tüm olası hakikatlerin tek ve biricik referans noktasına sahip olduğunu iddia eder. Popper, bu durumun olası risklerini şöyle aktarır: "Evrensel doğruyu ve hakikati bulduğuna inananlar, bu hakikatin başkaları tarafından da paylaşılmasını arzularlar. Tüm totalitarizmlerin ve despotizmelerin kaynağı budur." (Özlem, 2013, s. 63). Modern dünya sistemi de, hakikatin tek referanslı inşası üzerine biçimlenmiştir. Avrupalıların, dünyanın geriye kalan halklarla karşılaşmaları, bir fetih sürecinin sonucunda gerçekleşmiştir. Avrupalılara göre, bazı halklar görece küçük gruplar halinde yaşıyorlardı ve yazılı kayıt tutma sistemleri yoktu. Geniş bir coğrafyaya yayılan dini inanç sistemine sahip değillerdi ve askeri açıdan Avrupalılarla kıyaslandığında oldukça zayıftılar. İlk dönemler bu halkları betimlemek için "kabile" (tribe) tabiri kullanıldı. Daha sonra ırk kavramı kullanıldıysa da, bu kavram deri rengine ve başka biyolojik özelliklere gönderme yaptığı ve daha kalabalık grupları ima ettiği için bundan vazgeçildi. Bu sorunların çözümü için antropoloji adı verilen yeni bir disiplin ortaya çıktı. Antropoloji kaşiflerin, seyyahların, sömürge idarelerinde çalışan memurların çalışmalarıyla başlamıştı. Sosyolojinin de akademi

dışı kamusal alanın, sosyal reform derneklerinin faaliyetiyle başladığı düşünüldüğünde, (Gulbenkian Komisyonu Raporu, 2016, s. 27) Batıda, akademi ve üniversite dışı, Avrupamerkezci kamuoyunun yaygınlığının hangi boyutlarda olduğuna ilişkin fikir vermektedir.

İki kültürlülük üzerine inşa edilen batı bilimi, Avrupamerkezci karakteriyle, bilimsel tahayyülün sınırlarını, insani /ahlaki hedeflerin ve gerçek toplumsal özgürlük bağlamlarının aleyhine olacak biçimde genişletmiştir. Durkheim (2006) 'ın organik dayanışması ve toplumsal iş bölümü, sosyal gerginlik ve çatışmaları yumuşatmadığı gibi, araçsal aklın merkezi konumu ve belirleyiciliği, işletme ideolojisi ve kâr paradigmasının gündelik pratiklerdeki etkinliğini artırmıştır. Eleştirel aklın değer alanını terk etmesiyle, iyiyi ve güzeli betimleyen mercilerde büyük bir boşluk ortaya çıkmıştır. Wallerstein'a göre bu boşluğu doldurmaya yönelik uygulanabilecek strateji, "tözel bir rasyonaliteyi maskeleyen, biçimsel rasyonaliteye amansızca tâbi olma durumundan kurtulup özgürleşmeye yönelik bir çılgılık" (Wallerstein, 2012, s. 170) atmaktır. Wallerstein'ın anlamlı projesi, "tözel rasyonaliteyi entelektüel kaygıların merkezine geri getirmektir" (Wallerstein, 2012, s. 171). İçeriksel anlamıyla, "tözel rasyonaliteyi entelektüel kaygıların merkezine getirmek" ne demektir? İlk olarak, bilgi yapıları arasındaki ve üniversite sistemindeki bölünmüşlüklere son vermek ve kültürel/sosyal gerçekliğin bilgisini hem epistemolojik hem politik hem de kurumsal hiçbir bariyeri hesap etmeksizin icra edebilmektir. İkicisi ise, araçsal aklın ve rasyonalitenin evrenselliğinin dışında, tüm dünyayı kapsayacak özgürlükçü bir ütopyanın olanağını sorgulamak ve kritik etmektir. Üçüncü olarak, insanla doğa arasında hiçbir ayırım, felsefe ile bilim arasında hiçbir kopukluk, doğru arayışı ile iyi arayışı arasında hiçbir ayrılık tanımayan yeniden birleşmiş tekil bir bilgi dünyası kurmaktır.

Sosyal Bilimi Terk, Parçalılığın Reddi ve Bütünsel Bilim Arayışları

Sosyal bilimlerin epistemolojik bunalımı 1945 sonrası dönemde daha da belirgin hale geldi ve yeni meşruiyet zemini arayışları hız kazandı. Tarihçiler, kullandıkları belgelerin farklı yorumlara açık metinler olduğunu kabul ettiler. Sosyologlar, kuramlarının sosyal gerçekliğin sadece belli bir yönünü açıklayan teorik girişimler olduğunu gördüler. İktisatçılar matematiksel modelleme çalışmalarından senaryolar olarak söz etmeye başladılar (Öncü, 2013, s. 48). Bilginin, klasik formülasyonda, üç büyük alana ayrılmasına ilk büyük meydan okuma, insan bilimleri alanından geldi. Bu meydan okumanın odak noktası, "kültürel araştırmalar" adı verilen bilimsel çalışmalardı. Kültür araştırmalarını oluşturan üç tema söz konusuydu: İlki, cins araştırmalarıydı ve tarihsel sosyal sistemlerin incelenmesinde önemli ölçüde katkılar yaptı. İkincisi, yerel, somut tarihsel analizlerdi ve "yorumsamacı dönüş" olarak tanımlandı. Üçüncü olarak ise teknolojik başarıyla ilişkili çağcıl değerlerin, yeni bakış açıları ve farklı ölçütlere göre tartışılmaya başlanmasıydı. (Gulbenkian Komisyonu Raporu, 2016, s. 63-64).

Sosyal bilimlerin bölünmüşlüğüne ve iki kültürlülüğe tepki niteliğinde, iki çok önemli çalışma yine insan bilimleri alanından geldi. İlki, Braudel'in üç ciltlik "Kapitalizm ve Maddi Uygarlık" çalışmasıydı. Braudel, dönemin tablolarından yola çıkarak, medenileşme sürecini incelemişti. İkinci çalışma, Claude Levi -Strauss'un "Yapısal Antropoloji" kitabıydı. Levi-Strauss, Çin, Sibiryaya, Kuzeybatı ve Güneybatı Amerika ve Yeni Zelanda yerlilerinin sanatlarının psikolojik ve yapısal benzerliklere sahip olduğu gibi, sanatların toplumsal organizasyonlarla da örtüştüğünü bulgulamıştı. Motifler ve temalar statüsel farkları, asillik ayrıcalıklarını ve prestij derecelerini ifade etmekteydi. Bu bulgular, söz konusu toplumların hiyerarşikleştirdiğini ve dekoratif sanatları hiyerarşinin derecelerini tercüme ederek olumladıklarını göstermekteydi (Akay, 2013, s. 231). Manuel De Landa'nın "Çizgisel Olmayan Tarih" isimli kitabı da son yıllarda karşılaştırmalı bilimlerin envanterini kullanarak icra edilmiş etkili çalışmalardan biridir. De Landa, (2013) insanlık tarihinin son bin yıllık kesitini enerji akışları, kayaların ve mikroorganizmaların tarihi, rüzgarların yönü ve fiziğin insanlık tarihini biçimlendirme serüvenini; Deleuze, Kennedy, Braudel, McNeill gibi sosyal bilim yorumcularının çalışmalarından katkılarla, ustalıkla bir biçimde sunmaktadır.

Weber, yüzyılın başında, modern düşüncenin izlediği yolu "dünyanın büyüünün yok edilmesi" olarak betimlemişti. Prigogine ve Stengers ise "Yeni İttifak" isimli çalışmalarında, "dünyanın büyüünü geri vermeyi" önerirler. Bu yaklaşım, sosyal bilimlerde, tarih yazımını, var olan iktidar yapılarına mesafe koymak bakımından, yeniden yazmamız gerektiği yolunda bir uyarıdır. Bu uyarı, entelektüel faaliyeti, dış baskılardan ve metafizik kurgulardan arındırmak adına önemli bir denemedir. (Gulbenkian Komisyonu Raporu, 2016, s. 72) Benzer bir girişim, 1930'larda Frankfurt Toplumsal Araştırma Enstitüsü'nden, eleştirel teorisinin kuramcılarının gelmiştir. Eleştirel teori, bilimin içeriğinin onunla

ilişkili dışsal şartlar, iktidar ve tahakküm yapılarıyla doğrudan bağlantılı olduğu (Çiğdem, 2013, s. 263) tezini savunmuştur. Gulbenkian Komisyonunun sonuç raporunda da sosyal bilimin yeniden yapılanması ve etkin gerçekliğine ilişkin değerlendirmelerde, eleştirel teorinin, sosyal bilimin iktidar ve tahakküm yapılarıyla iç içe geçen sorunlu durumuna yaptıkları vurguya, özsel açıdan bir gönderme söz konusudur. Komisyon, sosyal bilimlerin yeniden yapılanmasına ilişkin önerilerini dört başlıkta toplamıştır: (1) Descartes'tan bu yana modern düşünceye yerleşmiş olan, insanlar ve doğa arasındaki ontolojik ayrımı reddetmek (2) Sosyal bilimlerin, devlet ve iktidar yapılarıyla ilişkilerinde eleştirel mesafeyi koyabilmesi (3) Tek ile çok, evrensel ile tekil arasındaki bitmeyen gerilimin geçmişte kalmış bir olgu değil, insan toplumunda sonsuza dek varlığını koruyacak bir olgu olduğunu kabul etmek (4) Bilimin evrilen ön kabulleri ışığında kabul edilebilir nesnellüğün ne olduğunu net olarak ortaya koyabilmek (Gulbenkian Komisyonu Raporu, 2016, s. 74).

Bilgi yapılarında tarihsel olarak kurulmuş iki kültürlülük, özünde, bilginin tekil bir girişim, doğru arayışıyla iyi arayışının birbirinden koparılamayacak hedefler olduğunu unutturmuştur. Bilgi, iyi bir toplum arayışından ayrı düşünülemez bir öznelikle, küresel ve yerelin ötesinde kurgulanması gereken bir ahlaki sorumluluğun parçası olarak tasarlanmalıdır. Son yirmi yıl içerisinde ortaya çıkan yeni olanaklar, sosyal bilimsel bilgiyi üretenlerin, geleneğin önyargılarından sıyrılabilmesi için bir dizi girişimine sahne olmuştur. Bu girişimlere, doğa bilimleri alanında “karmaşıklık çalışmaları”, beşeri bilimlerde de “kültürel çalışmalar” adı verilmiştir. Karmaşıklık çalışmaları, daha ilk kerte, Newton'nun basit formüllere dayanan ve evreni deterministik normlarla açıklama çabasının yetersiz olduğu inancındadır. Çünkü karmaşıklık çalışmalarına göre, doğa deterministik değil, olumsal ve karmaşık bir yapıdır (Wallerstein, 2012, s. 230).

Doğa bilimlerinin karmaşıklık çalışmalarının sosyal bilim açısından anlamlı boyutu, sosyal gerçekliğinde zamana, mekâna ve koşullara göre inşa edildiğini ve bu inşalardan evrensel bir öz ve herkes için geçerli hakikatler seti oluşturmamak gerektiğine yönelik ilkesel bir tutumun ortaya çıkmasıdır (Wallerstein, 2012, s. 232). İki kültürlülüğü aşmanın yolu, araştırmacıların, gerçekliğin bütünüyle inşa edilmiş bir gerçeklik olduğunu bilerek, bu inşaların nasıl inşa edilmiş olduğunu anlamak ve gerçekliğe ilişkin çeşitli inşaları karşılaştırmalı olarak analiz etmektir. Bu inşalara yönelik daha doğru analizler, tözel olarak daha rasyonel bir dünyanın oluşturulması için rehber olabilir (Wallerstein, 2012, s. 234). Hem karmaşıklık hem de kültürel çalışmaların, sonsal olarak varması gereken nokta, doğruluk arayışı ile iyi arayışını uzlaştırmaktır (Wallerstein, 2012, s. 235).

Yeni Bir Özgürlük Metodolojisine Doğru

Wallerstein'in kurgulamasıyla, sosyal bilimler açısından tözel bir rasyonalite eksenini oluşturmak, sosyal gerçekliğin kendine özgü dinamiklerle inşa edildiğini bilmektir. Sosyal araştırmacının görevi, bu inşaları inşa eden koşulları anlama perspektifinin içine almaktır. Tam bu noktada, kritik iki sorunsal gündeme gelmektedir: İlki, toplumsal uzamda, mevcut statükoyu belirleyen, sıfır noktasındaki ilk inşanın hangi koşullarda ve ne tür dışsal / nesnel ilişkilerle ortaya çıktığıdır. İkincisi, ilk inşanın, tarihsel karakterli tortulaşmasının ve güç ilişkilerinin, “her zaman öyle olageldiği şekliyle, öyle olduğu” yanılmasının, sosyal bilimcinin zihin dünyasında yarattığı tahribatın nasıl onarılacağıdır.

Bu iki sorunsala, Pierre Bourdieu'nun kavramsal çerçevesinde berraklaşan, sosyal bilimsel ilkeler ve temel motivasyonlar ekseninde cevap verilebileceği kanaatindeyiz. Bourdieu'ya göre modern toplumlar açısından, toplumsal uzamın ilk inşası, kaçınılmaz olarak eşitsizdir ve bu eşitsizliğin kökenleri bireylerdeki/aktörlerdeki çeşitli sermaye türlerinin (ekonomik, siyasal, kültürel, sosyal ve simgesel) asimetrik dağıtımıyla doğrudan ilişkilidir. Bourdieu, bu asimetriyi belirleyen iki unsura önemle vurgu yapar: İlki, tüm sermayelerin dağıtımının ve asimetrik yayılımının baş aktörü olan devletin konumudur. İkincisi, bu asimetrik konumun, modernlik öncesinde de var olan tarihsel olarak birikmiş, tortulaşmış, gelenekleşmiş asimetrikler ve eşitsizlikler üzerinden biçimlenmiş olmasıdır. Bu iki kurulu yapı, sosyal araştırmacının, sosyal gerçekliği analiz ederken belirli ön yargılardan uzak durmasını güçleştiren temel unsurlardır.

Bourdieu'ya göre, sosyal araştırmacı için bu güçlüğü aşmanın ilk yolu, başarılı bir sosyalleşmenin ayırt edici özelliğinin, sosyalleşmeyi unutturması ve sonradan kazanılan şeylerin doğuştan geldiği yanılmasını vermesidir ki, Bourdieu, buna “oluşuma dair hafıza kaybı” (Bourdieu, 2015, s. 435)

demektedir. Bireyleri, yatkinliklar ve sosyal süreçlerle belirleyen/yön veren gerçeklikler, belirli toplumsal ve tarihsel değişmezlerin yeniden üretimiyle inşa olmaktadır. Bourdieu, sosyal bilimin mazisini, onun gerçek olanağı önündeki en büyük engel olarak görmektedir (Bourdieu, 2016, s. 99). Bütün mesele, toplumsal olarak adlandırılan her şeyin, tarihsel olduğunu göstermektir. Tarih, şeylere kazanmış durumdadır. Yani tarih, makinelerde, hukukta, bilimsel teorilerde yani kurumlardadır ve bedenlerdedir. O halde, yapılması gereken, tarihi en gizlendiği yerde, insanların zihin ve bedenlerinde bulup çıkartmaktır (Bourdieu, 2016, s. 92).

Bourdieu'ya göre ancak tarihsel bir perspektifle bakıldığında, içinde yaşadığımız şimdinin ve şu an üzerinde hâkimiyet kurmaya olanak veren yasaları bulup çıkarmak olanaklı olacaktır (Bourdieu, 2016, s. 88). Böylece, sosyolog, (ya da sosyal bilimci) sosyodize kavramının ifade etmeye çalıştığı şeyi, pratiğe yansıtacaktır yani toplumun savunulmasını. Toplumun savunulması, şeylerin oldukları gibi olmasını gerektirendirmek, temize çıkartmak gibi bir işlevi (Bourdieu, 2015, s. 290) yerine getirmektedir. Bourdieu'ya göre sosyolog, (sosyal araştırmacı) "herhangi bir konu hakkında bir hakikat üretmeyi başardığında bunu, söz konusu hakikatin üretiminden kişisel bir çıkarı olmasına rağmen değil, bizatihi o hakikatin üretilmesi kişisel çıkarına uygun olduğu için yapar" (Bourdieu, 2016, s. 28).

Bourdieu'ya göre sosyal araştırmacı, tarihsel ve diyalektik bir perspektifle, toplumu savunma motivasyonu ile harekete geçtiğinde, kelimelere direnme sanatı dediğimiz şeyi inşa edebilecektir. Bu sanat, kendi söylemek istediği şey dışında, başka hiçbir şey söylememe sanatıdır. İnsanlara kendi retoriklerini kurma sanatını öğretmektir (Bourdieu, 2016, s. 19-20). İnsanların kendi retoriklerini kurması, toplumsal dünya içinde alternatif söylemlerin üretildiği alanda, hâkim tarafın, (ortadoksinin) hâkimiyet altındaki tarafı (heretiği) tamamen bastırmasının önüne geçer (Bourdieu, 2016: 82). Bourdieu'nun analizlerinden, sosyal bilimcinin iki kültürlüğü aşmak ve yeni bir bilimler perspektifi geliştirerek, iyi ile doğru arasındaki tarihsel bölünmüşlüğü tekrar birleştirmek için topluma dönmek ve toplumu savunmak gerektiği sonucu çıkmaktadır. Toplumu savunmak, yeni bir evrensellik retorikliği oluşturmakla olanaklıdır. Bu evrensellik, modernliğin gerçekleştirdiği gibi tikellikleri bastıran ve çeşitlilikleri yok eden değil de; tikelliklerin hep birlikte konuştukları fakat; evrensel ve herkes için iyi olanı müzakereyle ve diyalogla bulabildikleri bir özü içerir.

Sonuç

Modernleşme sürecinin ya da ileri modernitenin son 40 yıllık periyodunu göz önünde bulundurduğumuzda, hem makro düzeyli değişkenlerin hem de bu değişkenlerin gündelik pratiklere yansımalarının baş döndürücü bir hızla değiştiğini, dönüştüğünü ve farklı türden periyotlara evrildiğini gözlemliyoruz. Günümüz dünyası, benzerlerine tarihin hiçbir döneminde rastlanmamış bir biçimde, her 7,8 yıllık periyotta, önceki 7,8 yıllık periyotla adeta rabitasız ve ilişkisiz olarak, özgün bir ritimle yeni biçimlenmeler ortaya çıkarmaktadır. Böylesine karmaşıklaşan bir dünyada, sosyal bilimi bir asır önceki kavramsal çerçevelerle ve kuramsal yaklaşımlarla icra etmenin zorluğu, özellikle son yıllarda, küresel düzeyde deneyimlediğimiz karmaşıklıklar ve tıkanıklıklarla daha da görünür hale gelmiştir.

Her ne kadar 1945 sonrasında, sosyal bilimlerin Avrupamerkezci köklerinin geriletici unsurları, sosyal bilimlerin kavramsal ve kuramsal repertuarından çıkarılmaya çalışılsa da, geriletici nüveler, sosyal teorinin en mahrem yerlerine ve bilinçaltı süreçlerine işlemiş durumdadır. 1945 sonrası süreçte, bu nüvelerin varlığını tehdit eden yeni bir yapılaşma ortaya çıkmıştır. Bu yapılaşma, Batı dışı toplumların modernleşme süreçlerinin kendine has doğaları ve gelişim mekanizmaları olduğu fikriyle doğrudan ilişkilidir. Bu fikirler, sosyal bilim literatürüne, çoklu modernleşmeler, küyerelleşme, kapitalizmler gibi yeni kavram öbeklerini sokmuştur. Bu kavram öbeklerini anlamlandırmak açısından, özellikle sosyoloji içerisinde, hem makro /yapı düzeyinde, hem de mikro ölçeği analiz eden yeni ve etkili kuramsal yaklaşımlar ortaya çıkmış ve sosyal teorinin gündemini belirlemiştir.

Fakat, özellikle son yıllarda ortaya çıkan yeni durumlar, sosyal bilim içerisindeki tıkanıklıkları ve kısıtlılıkları derinleştirmiş ve bütünsel bilim arayışlarına yönelik umutları başka bir bahara ertelemiştir. Bu duruma neden olan etkenleri, bütünsel bir bakışla dört eksende tartışmak olanaklıdır. İlk eksen, hem akademinin hem de epistemik topluluğun (doğa bilimciler, sosyal bilimciler ve beşeri bilimcilerin) geniş kapsamlı toplumsal ve evrensel iyiyi hedefleyen bir "özgürlük" projesinin peşinden mi gideceğine; yoksa, tahakküm yapılarının emrinde mi olacağına, henüz net bir yanıt verememiş olmasıdır. Bu ikircikli

tutum, günümüzde bilimlerin, işletme ideolojisinin ablukasına karşı savunmasız ve kırılğan bir kimliğe sahip olmasına yol açmaktadır. Kâr paradigmasının bir bilişeni ve ögesi konumunda vaziyet alan bilimler, ahlaki ekseninde tavır geliştirmek ve özgürlük taleplerini formüle etmekten hala çok uzak bir konumdadır.

İkinci eksen, özellikle sosyal ve beşeri bilimler alanında, hem batı içi hem de batı dışı toplumlarda, yeni toplumsal durumları anlamlandırabilecek ölçüde etkili kuramsal çalışmaların çıkmıyor olmasıdır. Örneğin, 19. yüzyılın ikinci yarısında ortaya çıkan klasik marksizm, sonraki düzeltme ve gözden geçirme çabalarıyla, iktisattan edebiyata, tarihten sosyolojiye kadar birçok sosyal ve beşeri bilim alanında, gündem belirleyen kuramsal çalışmalar topluluğu olarak öne çıkmıştır ve toplumsal/tarihsel uygarlaşma sürecimizde karanlıkta kalan birçok noktayı aydınlatmak amacıyla perspektifler sunmuştur. 1945 sonrası dönemde, özellikle Michel Foucault'nun iktidar analizi, iktidarın parçalı ve yayılan doğasına işaret ederek, sınıf eksenli ve sömürü merkezli (klasik marksizm) kuramsal yaklaşımlara eleştiri getirmiştir ve kendisinden sonraki post-modern kuramcılara teorik arka plan sağlamıştır.

Üçüncü eksen, özellikle sosyal bilimler alanında, batı dışı dünyadan toplumsal, siyasal ve ekonomik bağlamları güçlü ve geniş kapsamlı bir kuramsal girişimin henüz ortaya çıkmamasıdır. Bu çerçevedeki eksikliği gidermek anlamında Edward Said ve post-kolonyal literatürün değerli katkıları olsa da, bütünlüklü bir analiz düzeyi olarak işlev görememiştir. Doğu eksenli böyle bir kuramsal girişimin eksikliği, batı içi toplumlarda üretilmiş kavramsal çerçevelere başvuruyu zorunlu kılmaktadır. Bu durum, somut koşulların analizlerini zorlaştırdığı gibi, bilimlerin yeni bir formasyonla, 21. yüzyılda tözel bir kimliğe (araçsal değil) bürünme ve doğru ile iyiyi bütünleştirme sürecini geciktirmekte ve olası ilişkisellik projelerinin merkez üssünün yine batı eksenli olmasına zemin hazırlamaktadır. Bu durumun ortaya çıkartabileceği kısıtlılık noktaları tahmin edilenden daha geniş kapsamlı olacaktır. Çünkü, her ne kadar ileri modernite koşullarında, küresel kapitalizm benzer hayat koşulların dayatsa da, homogeny layman farklılıklar toplumsal yaşamın bir gerçeğidir. Bu çerçevede, özellikle İslam coğrafyasından, çağcıl problemlerin analizine yönelik etkili bir kuramsal analizin ortaya çıkması, doğru ile iyi arayışının Batı merkezci olan doğasına yeni bir perspektifle bakma olanağı verecektir.

Dördüncü eksen ise, ulus-devletlerin eğitim alanındaki sorumluluklarını terk etmeleri ve düzenleyici-fail rolünden, sadece düzenleyici rolüne geçmeleridir. Küresel ölçekte, üniversite yapılanması piyasa güçlerinin vicdanına bırakılmıştır. Bu durum, bütün bilimsel alanları olumsuz etkilediği gibi, özellikle bilgi üretiminin ekonomik, siyasal ve kültürel merkez üssü olan sosyal ve beşeri bilim alanlarına daha da derin bir negatif etki yapmıştır. Kamusal kaynaklardan alınan payların azalması ve projelerin ödenek yetersizliğinden askıda kalması gibi durumlar, sosyal ve beşeri bilimlerin ivme kaybını artırmaktadır. Artık çok az sayıda sosyal bilimci doğup büyüdüğü coğrafyadan binlerce kilometre öteye giderek, yıllarca analizler yapabileceği bir sosyolojik, antropolojik veya etnolojik çalışmaya girişebilmektedir. Bu kısıtlılıklar, yeni ve özgün bilgi üretiminin inşasına ağır darbeler indirdiği gibi, bütünlüklü bilimler nosyonunun kuramsal/bilgisel arka planının zayıflamasına neden olmaktadır.

Bu noktada, şöyle bir sorunsalı tekrar gündeme getirmekte fayda vardır: Bütünlüklü bir bilimler nosyonu, insanlığın total kariyeri ve geleceği açısından nasıl bir fayda sağlayacaktır? Böyle bir sorunsalı cevaplamak bakımından temel çıkış noktasını “21. yüzyılda, yeni bir kamusal duyarlılığın bilimlerle iş birliği ile inşa edilmesi gerekliliği” biçiminde formüle edebileceğimiz kanaatindeyiz. 20. yüzyıl iktidar kaynaklarının (ekonomik, askeri, politik) merkezileştiği ve birkaç iktidar seçkinin komuta mevkilerinde tarihsel süreci belirlediği özel türden bir periyottur. Bu periyot, milyonlarca insanın sürgün edildiği, toplama kamplarında yok edildiği ve sayısız trajedinin yaşandığı (Örneğin, ABD'nin Japonya'ya atom bombası atma kararı, komuta mevkilerinde bulunan birkaç kişi tarafından alınmıştır) bir aşırılıklar çağıdır. Bu aşırılıklar ve trajediler deneyimlenirken, önleyici niteliğindeki hiçbir mekanizmanın devreye girmemiş olması modern kültürün en zayıf noktasıdır. Modern kültürün bu eksenindeki zayıflığıyla, bilimlerin parçalılığı, disiplinler arasındaki bölünmüşlükler ve araçsal rasyonalitenin egemenliği arasında çok açık biçimde görülen bir koşutluk ve eşgüdüm söz konusudur. Modern kültürün ahlaki zayıflığıyla, bilimlerin parçalılığı ve tözel (özel) rasyonaliteden uzaklığı aşırılıklar ile mücadelede direnç noktalarını zayıflatmıştır. Bu çerçevede, 21. Yüzyılda, aşırılıkları önleyebilecek kamusal ruh ve insanlık duyarlılığı bütünlüklü, eleştirel, karşılaştırmalı ve çok disiplinli bilimlerin rehberliğinde inşa edildiği takdirde;

araçsal aklın, işletme ideolojisinin, popülizmin egemenlik alanları sınırlanacak ve kamusal ruh gerçek bilimsel içerik ve söylemle hakikatin totaliter olmayan anlatımını gerçekleştirecektir.

Bilgilendirme / Acknowledgement: Bu makale, IX. Mantık Çalıştayında (Türkiye Mantık Derneği ve Mardin Artuklu Üniversitesi işbirliğiyle 18-19 Nisan 2019 tarihinde düzenlenen çalıştay) “21. Yüzyılda Sosyal Bilimin Açmazları, Yeni Arayışlar ve Bütünsel Bir Bilim Metodolojisine Doğru” başlığıyla özet bildiri olarak sunulmuş ve bu bildirinin yeniden gözden geçirilmiş ve genişletilmiş halidir.

KAYNAKÇA

- Akay, A. (2013). Sosyal bilimler ve sanat. *Sosyal Bilimleri Yeniden Düşünmek* içinde. İstanbul: Metis Yayınları. 227-235.
- Bauman, Z. (1997). *Modernite ve holocaust.* (çev. Süha Serfabiboğlu). İstanbul: Sarmal Yayınevi.
- Bourdieu, P. (2016). *Sosyoloji meselesi.* (çev. Öztürk., F, Uçar., B, Gültekin., M, Sümer., A.) Ankara: Heretik Yayınları.
- Bourdieu, P. (2015). *Devlet üzerine.* (çev. Aslı Sümer). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Durkheim, E. (2006). *Toplumsal işbölümü.* (çev. Özer Ozankaya). İstanbul: Cem Yayınevi.
- Foucault, M. (2014). *Özne ve iktidar.* (çev. Işık Ergüden ve Osman Akınhay). İstanbul: Cem Yayınevi.
- Gasset, Y., O. (2017). *İnsan ve herkes.* (çev. Neyire Gül Işık). İstanbul: Metis Yayınları.
- Gulbenkian Komisyonu Raporu. (1996). *Sosyal bilimleri açın.* (çev. Şirin Tekeli). İstanbul: Metis Yayınları.
- Jeanniere, A. (1990). Modernite nedir? (der. Mehmet, K.). *Modernite versus Postmodernite* içinde. (çev. Nilgün Tural). İstanbul: Say Yayınları. 111-124.
- Kıray, M., B. (1979). Gelişmekte olan ülkelerde sosyal bilimler öğretimi: Türkiye örneği. *Toplumsal Yapı ve Toplumsal Değişme* içinde. (çev. Tülin Kurtarıcı). İstanbul: Say Yayınları. 22-35.
- Kuhn, S., T. (2018). *Bilimsel devrimlerin yapısı.* (çev. Nilüfer Kuyaş). İstanbul: Kırmızı Yayınları.
- Küçük, M. (1993). Entelektüelin tehlikeli oyuncuğu: Postmodern. (der. Mehmet, K.). *Modernite versus Postmodernite* içinde. (çev. Mehmet Küçük). İstanbul: Say Yayınları. 111-124.
- Landa, D., M. (2013). *Çizgisel olmayan tarih.* (çev. Ebru Kılıç). İstanbul: Metis Yayınları.
- Marcuse, H. (2015). *Tek-Boyutlu insan.* (çev. Aziz Yardımlı). İstanbul: İdea Yayınları.
- Öncü, A. (2013). Sosyal bilimlerde yeni meşruiyet zemini arayışları. *Sosyal Bilimleri Yeniden Düşünmek* içinde. İstanbul: Metis Yayınları. 48-52.
- Özlem, D. (2013). Evrensellik mitosu ve sosyal bilimler. *Sosyal Bilimleri Yeniden Düşünmek* içinde. İstanbul: Metis Yayınları. 53-66.
- Wallerstein, İ. (2012). *Bildiğimiz dünyanın sonu.* (çev. Tuncay Birkan). İstanbul: Metis Yayınları.
- Weber, M. (1998). *Sosyoloji yazıları.* (çev. Taha Parla). İstanbul: İletişim Yayınları.